

Бекешов С.С.¹

¹*Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан*
Бекенжанова А. А.²

²*6M011400-Тарих мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі*
ДӘСТҮРЛІ АҒАШ БҰЙЫМДАРДАҒЫ ОЮ – ӨРНЕКТИҢ БЕДЕРЛЕНУІ

Аңдатпа

Дәстүрлі ағаш ою өнері халқымыздың заттық және рухани мәдениетінің негізгі элементі болып табылады. Зерттеуде ағаш бұйымдардың көнеден сақталған түп нұсқалары мен ағаш шеберлердің XVIII және XX ғасыр басындағы қол өнер бұйымдары сараланады. Олардың шығармашылық мұралары – үй жиһаздары, ыдыс-аяқтар, арбалар, күймелер, ер-тұрмандар мен әдет-салтқа қатысты бұйымдар да көрініс тапқан. Осы жәдігерлер арнайы ізденіс пен ғылыми талдауға негіз болды. Маңызды зерттеу нысандарымен қатар ол бұйымдарда белгілі бір қалыпта сақталған ағаш оймыштаудың әдістері мен тәсілдері, шеберлердің құрал-саймандарын зерделеуден де туындап отыр.

Мақалада ағаш оймыштау өнері тұтас, қазақтың дәстүрлі мәдениеті ауқымында, оның дамуының басты салалары шаруашылық-тұрмыстық және өрнектеу, оймыштау тұрғысында қаралады.

Кілт сөздер: ағаш, өрнектеу, оймыштау, қазақтар, қолөнер бұйымдары

Бекешов С.С.¹

¹*Кандидат исторических наук, доцент, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан*
Бекенжанова А. А.²

²*магистр педагогических наук по специальности 6M011400-История*

ТИСНЕНИЕ ПО ТРАДИЦИОННЫМ ИЗДЕЛИЯМ ИЗ ДЕРЕВА

Аннотация

В данной статье рассматриваются традиции казахского народа в древней резьбе по дереву. Речь идет о смысловой трактовке искусства орнамента и значимости в истории. В состав деревянной интерьерной мебели входят жастық ағаш, джукайак, кебеже, сандык, абдире, яглан, улдырык, абажа, а также техника (способ) обработки домашней утвари.

Историческая справка, философское осмысление символического значения каждой линии орнамента, обозначенного на фоне предмета художественной ценности деревянных изделий. Эта статья также важна для понимания генезиса всего казахского традиционного искусства резьбы по дереву, а также эволюции орнаментов, общего искусства ткачества (ковроткачество, украшения из дерева, кости и т. д.).

Научно проанализировано, что домашняя мебель и хозяйственный-бытовой орудия представляют собой целостную систему, полностью основанную на стилистической композиции.

Ключевые слова: дерево, орнаментация, резьба, казахи, изделия ремесла.

Bekeshov S.S.¹

¹*Candidate of historical sciences, associate professor, Yessenov University, Aktau, Kazakhstan,*
Bekenzhanova A. A.²

²*the academic degree of Master in speciality 6M011400-History*

ORNAMENTS ON TRADITIONAL WOODEN PRODUCTS – EMBOSSEING PATTERN

Abstract

This article examines the traditions of the Kazakh people in ancient woodcarving. It is about the semantic interpretation of the art of ornamentation and its significance in history. The composition of wooden interior furniture includes bed linen, pillows made of wood, dzhukayak, kebezhe, sandyk, abdire, yaglan, uldyryk, abazha, as well as a technique (method) for processing household utensils.

Historical background, philosophical understanding of the symbolic meaning of each line of the ornament, indicated against the background of the object of artistic value of wooden products. This article is also important for understanding the genesis of the entire Kazakh traditional art of wood carving, as well as the evolution of ornaments, the general art of weaving (carpet weaving, jewelry made of wood, bone, etc.).

It has been scientifically analyzed that home furniture and household appliances represent a holistic system entirely based on stylistic composition.

Keywords: wood, ornamentation, carving, Kazakhs, handicrafts.

Кіріспе. Дәстүрлі ағаш ою өнері халқымыздың заттық және рухани мәдениетінің негізгі элементі болып табылады. Зерттеуде ағаш бұйымдардың көнеден сақталған түп нұсқалары мен ағаш шеберлердің XVIII және XX ғасыр басындағы қол өнер бұйымдары сараланады. Олардың шығармашылық мұралары – үй жиһаздары, ыдыс-аяқтар, арбалар, күймелер, ер-тұрмандар мен әдет-салтқа қатысты бұйымдар да көрініс тапқан. Осы жәдігерлер арнайы ізденіс пен ғылыми талдауға негіз болды. Маңызды зерттеу нысандарымен қатар ол бұйымдарда белгілі бір қалыпта сақталған ағаш оймыштаудың әдістері мен тәсілдері, шеберлердің құрал-саймандарын зерделеуден де туындап отыр.

Әдістемесі. Мақалада ағаш оймыштау өнері тұтас, қазақтың дәстүрлі мәдениеті ауқымында, оның дамуының басты салалары шаруашылық-тұрмыстық және өрнектеу, оймыштау тұрғысында қаралады.

Тақырыптың зерттелуі. Ұсынылып отырған мақала ең негізінен авторлық ізденістердің бірегей материалдарына, ең алдымен Алматы, Астана, Ақтау, Ақтөбе, Қарағанды, Көкшетау, Тараз, Орал, Форт-Шевченко, Шымкент, Өскемен, Семей, т.б. тарихи-өлкетану мұражайларының қорынан алынған, қалалық аудандық және басқа мұражайлардың қорлары мен жинақтарынан алынған материалға, сонымен бірге Батыс Қазақстанға жүргізілген этнографиялық экспедициялық материалдар (1998 ж) негізделген. Мұражай қорында жинақталған көне бұйымдарды фотофиксация, бұйымдар өлшемдері, сақталу жағдайы қатерге алынды, сонымен бірге долбарлау (зарисовка) жұмыстары, бұйымдардағы ою-өрнек, оймыш түрлері қағазға сызылып алынды. Кейбір мәліметтерді музей қызметкерлерінің сұрап-жауап жүргізу арқылы таспа жазылды.

Мақаланы дайындауда профессор С.Е.Әжіғали, өнертанушы ағаш шебері Д.Шоқпарұлының материалдары, суретші Жалаледин Шайкен еңбектері алынды.

Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. Востров В.В., Кауанова Х.А. Материальная культура казахского народа на современном этапе. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Осы аталған еңбектерде қазақ халқының ықлым заманнан келе жатқан ағаш өңдеу, ұқсату, оймыштау, ою-өрнектің мән-мағынасына ғылыми тұрғыда, дәйекті материалдармен зерттей отырып құнды еңбектер жариялаған.

Зерттеу нәтижелері: Қазақстандағы дәстүрлі ағаш оймыштау өнерін күнделікті тұрмыста қолданылған бұйымдарына қарай саралап, зерттеу тәжірибесі төмендегідей қорытындылар жасауымызға мүмкіндік берді.

Қазақ жерінде ағаш ұқсату көне дәуірден бастап-ақ қалыптасқан. Орасан зор аймақты мекен еткен қазақтың көшпелі тұрғындары алғаш көшіп-қонып жүруге қолайлы баспана - ағаш үйлерді ұқсата білді. Сыртқы тұрқы қарапайым болып келетін мұндай үйлерді өңдеуі де, оны ұқсату да, пайдаланған құрал-саймандары да тұрпайылау болған. Өз бастауын қола дәуірінен алатын киіз үйлер уақыт өте келе өңделіп, көркемделе түсті. Соған орай ұқсату, оймышта әдіс-тәсілдері мен құрал-саймандары түрлері кеңейіп дами түскен.

Қорытынды. Зерттеу жұмысындағы біз жинаған ғылыми материалдар мен иллюстративті фактілер, ғылыми тұжырымдар өз кезегінде этнографияның заттық мәдениет жөніндегі бөлімдеріне, тарих және басқа да ғылымдар үшін танымдық, ғылыми проблемаларды зерттеп, талдауға, сондай-ақ зерттеуші әріптестерге де қосымша дерек бола алады.

Халқымыздағы ағаш ұқсату өнері бүгінгі таңда біршама үзілістен соң қайта жаңғыруда. Сол себепті бұл мәселені қазақтың қолданбалы өнер жүйесінде кешенді зерттеуге мол мүмкіндік туып отыр.

Біздің зерттеуіміз ағаш оймыштау өнерінің қазақ халқы тарихының жарқын беттері екенін көрсетті. Ағаш оймыштау өнеріндегі образдар, олардың шығу тектері, типологиясы алдағы уақытта жалпы ғылыми, мәдени міндеттерді шешуге, тарихи-мәдени мұраларды сақтауға, халық өнерін қолдану мен насихаттауға үлкен ықпал етпек.

Қазақ халқының қолөнерінде ою-өрнек түрлері ғасырдан ғасырға сақталып келе жатқан асыл мұралардың бірі. Әсіресе қазақтың дәстүрлі ою-өрнек түрлері Қазақстанның барлық дерлік аймақтарында күні бүгінге дейін сақталған. Мұны біз тоқталып отырған үй жиһаздары мен ыдыс-аяқ, шаруашылық бұйымдарынан айрықша аңғаруға болады. Көне заманнан бүгінгі дейінгі қазақ даласында ою-өрнектің; геометриялық, зооморфтық, өсімдік және космогониялық түрлері кең таралған [1, 31-б.].

Ою-өрнек сан ғасырлар бойы халықпен бірге жасап келе жатқан бейнелеу өнерінің бір саласы болып табылады. Ою-өрнек негізгі бастапқы элементтері көне заманнан бастап-ақ пайда болған. Оған дәлел археология қазба жұмыстары барысында табылған қыш ыдыстарда, қару-жарақ, жауынгерлердің бас киімдерінде, күзелерде кездесетін "тарак", "сызық", "ноқат" түрлері ою-өрнектердің алғашқы нұсқалары деп түсінеміз. Қазіргі таңда да, ою-өрнектің шығу тарихы, мән-мағынасы және қолдану аясы ғалымдардың зерттеуінен тыс қалған жоқ. Мәселен, Л.Я.Штернберг бұл жөнінде мынадай пікір айтады: "Ою-өрнек адам баласының сана-сезімі, еліктеу, ойлау қабілетінің жоғары дәрежеде екендігінің белгісі. *"Первичный смысл орнаментальных мотивов приходится искать... в мотивах религиозных"* [2, 242-б.].

Бұл жөнінде В.Б.Мириманов өзінің *"Алғашқы және дәстүрлі өнер"* еңбегінде мынадай тұжырымдарға келеді: *"Хотя указанные инстинкты "игры", "подражания", "украшения" и имеют связь с биопсихологическими корнями художественного творчества, однако ссылка на них не может решить проблему происхождения искусства, а указание на наличие подобных инстинктов у животных служит доказательством недостаточности инстинктов для проявления искусства"* [3, 95-111 сс.].

Ою-өрнек мән-мағынасына қарай бес топқа бөлінеді. В. Ванслов өз еңбегінде оны мынадай топтарға бөледі: *"Анализируя взаимосвязь содержания и формы в искусстве, выделил пять форм орнамента геометрический, растительный, животный, предметный и смешанный"* [4, 371 с.].

Т.К. Бәсенов қолөнер шеберлеріне арнайы көптеген ою-өрнектердің үлгілерін жинақтай келе, олардың қолөнер бұйымдарда қолданылуы аясына кеңінен тоқталады. Соңғы кезде ою-өрнектерді қолданудың мән-мағынасы жойылып кеткендіктен ою-өрнектерді орналастыру, қолдану "бес топқа" бөлінеді.

1-ші топқа — бұйымның жиегін және жолақатты көркемдеуге арналған ою-өрнектерді,
2-ші топқа — дөңгелек ыдыс-аяқтарға, сонымен қатар розеткелі үлкен ауқымды бұйымдарды көркемдеуге арналған ою-өрнектерді,

3-ші топқа - үлкенді кішілі жазықтықты (плоскостей) сәндеуге арналған ою-өрнектерді,

4-ші топқа — күміс және алтын жіптермен барқытты кестелеуге арналған ою-өрнектерді,

5-ші топқа — зергерлік бұйымдарға, тас және ағаш, басқа да бұйымдарды оймыштауға арналған ою-өрнектерді [5, 35 б.] жатқызуға болады.

Енді өзіміздің Қазақстан мұражайларынан жинақталған ағаш бұйымдардағы ою-өрнектердің қолданылуына келейік.

Геометриялық ою-өрнек үй-жиһаздарында көбірек кездеседі. Бұл ою-өрнек жүкаяқ, сандық, кебеже, әбдіре, асадал, төсекағаш, абажа, киіз үйдің босағаларында көбірек көрініс табады. Геометриялық элементтер түзу, қисық, толқын сызық, штрих, торкөз, спираль, ромбы және розетка түрінде оймышталып түрлі-түсті бояулармен әрленеді.

Геометриялық ою-өрнек зооморфтық және өсімдік тектес өрнектермен қабаттасып күрделі композиция құрайды. Үй жиһаздарында аталған ою-өрнек элементтері тұтастырушы немесе бос тұстарын толықтырушы түрінде кездеседі. Сызықтар кейде әр бағытта орналасқан бір-бірін 40°-45° сүйір- ромбы, ирек, зиг-заг, тұмарша, үшбұрыш түрінде беріліп отырады. Геометриялық ою-өрнек басқа да қазақ халқының қолөнерінде, соның ішінде сырмақ, текемет, алаша, бау-басқұр, аяққап, тоқу өнерінде қисық сызық, сынық сызық түрінде кездеседі.

Б.Э. Петридің жорамалдауынша, ромбы "жебеге" көбірек ұқсас [6, 135-171.сс.] - "Жебе" түріндегі ою-өрнекті жүк аяқтарда кездестіруге болады.

Зооморфтық ою-өрнек.

Осы ою-өрнектердің ішінде халық арасындағы белгілісі зооморфтық (жануарлар бейнесі) түрі. Зооморфтық ою-өрнегі бейнеленген бұйымдарда көбіне-көп жануарлардың сыртқы пішіні яғни мүйізі, тырнағы, тұмсығы, жиырылған бейнесі, табандарының іздері беріліп отырған. Мұны біз әр аймақтардағы мұражайларда сақталған үй жиһаздары мен ыдыс-аяқтардан көруге болады.

Ою-өрнек үй жиһазының бетінде, соның ішінде кебеже, асадал, әбдіре, адалбақанның

жиектері мен босағаларында және дәл орталықтарында “розетка” түрінде беріліп отырады. Сондай-ақ аталған бұйымдарда жүрекше, қошқар мүйіз, қырық мүйіз, сыңар мүйіз, текемет ою, бітпес, арқар мүйіз, су, толқын бейнесінде беріліп отырады. Үй жиһаздарына қарағанда ыдыс-аяққа ою-өрнек түсірудің өзіндік ерекшелігі бар. Шеберлер трафаретті кеңінен пайдаланады. Трафарет қатты қағазға немесе теріге ойылған ою-өрнек үлгісі [7, 102 б]. Мәселен бізге жайпақ табақтың сырт қабырғасына оймышталған ою-өрнек кездесті. Мұны біз әр аймақтардағы мұражайларда сақталған үй жиһаздары мен ыдыс-аяқтардан кездестірдік. Мәселен, аталған ою-өрнектер кебеже мен жастық ағаштың босағаларында көбінесе тігінен оймышталып, бос аралықтарды толтырып отырса, ал төсекағаштарда белгілі бір ырғақпен біркелкі орындалған. Кейде шеберлер зооморфтық ою-өрнекті “розетка” түрінде бұйымның дәл ортасына болмаса қатарластырып беріп отырған.

Пішіні өте ұсақ болып келетін жануарлардың іздері жастық ағаш, кебеже, асадалдың көрнекті тұстарына беріліп отырған. Сондай-ақ бұл өрнекті үй жиһаздарының жиектері мен аралықтарынан кездестіруге болады.

Зооморфтық ою-өрнектерінде төрт түлік малдың абстракциялық пішіні де ерекше орындалады. Әсіресе бүгінде көпшілікке “қошқар мүйіз”, “төртқұлақ”, “түйетабан”, “ботамойын”, “түлкібас”, “құсқанат және тағы басқалары мәлім. Төрт түлік малдың бейнелерінің бірі “қошқар мүйіз” ол қазақ халқының бүкіл тыныс-тіршілігінде көрініс тапқан. Соның ішінде жиһаздарында “қошқар мүйіз”, “қырық мүйіз”, “сыңар мүйіз”, “арқар мүйіз” түрлері кеңінен қолданылған [8, 24-23 с.с].

Үй жиһаздарында бейнеленген “қошқар мүйіз” өрнегі төрт тармақтан құрылып, кейде розетка түрінде тігінен я болмаса бұрышталып бейнеленеді. Ал “төрт құлақ” өрнегі үй жиһаздарында кебеже безендіруде кеңінен орын алған. Жалпы наным-сенімге байланысты “қошқар мүйіз” молшылық, мал басының амандығы тұрғысында кеңінен қолданыс тапқан. Зооморфтық ою-өрнегінде - “Бота мойын” өрнегі топтан мойны оза иілген бота” бейнесінде. Мұндай өрнек ағаш бұйымдарының дәл ортасында иіліп беріледі. Кейде осы өрнекті “жүрекше” деп атайды [9, 9 б]. “Бота мойын” өрнегі жеке-дара ұзына шұбатылып бірін-бірі қуалай беріліп белгілі ырғақты сақтайды, мұндай ырғақты композиция көбіне бұйымның жиектерінде я болмаса ыдыстардың ернеуінде көрініс табады. Маңғыстау қазақтары мұны кейде текемет, бау-басқұр, жел-бау да әрдайым қолданып отырады. Оны кейде “сынық мүйіз” деп те атайды.

Зооморфтық ою-өрнектің тағы бір белгілі түрі мысық, түлкі, иттің бас бейнесіне ұқсас сопақша, дөңгелек, кейде алмұрт іспеттес “түлкі бас” ою-өрнек. Ағаш бұйымдарда “ит табак”, “ит емшек”, “қарақұс”, “құс тұмсық”, “көбелек”, “шыбынның қанаты” деп аталатын түрлері кездеседі [10, 10-13 сс.].

Бұл аталған ою-өрнек элементтері ағаш бұйымдарда тілік, аласа шұқырлы, биік шұқырлы, оймыш түрімен қашалады.

Аталған ою-өрнек түрлі ыдыс-аяқтар, шаруашылық бұйымдарда да көрініс табады. Әсіресе “қошқар мүйіз” өрнегі астаудың, саптыаяқтың, ожаулардың тұтқалары есебінде аумақты оймышпен бедерленсе, оның сыртқы бетіне биік бедермен айшықталған.

Өсімдік тектес ою-өрнек.

Өсімдік тектес ою-өрнектері кейде “ағаштың мотиві”, “бұтақ”, “жапырақ”, “гүл”, “сабақ”, “өткізбе”, “шиыршық”, “тамыр” түрінде ағаш бұйымдарда, оның ішінде киіз үй есіктерде, жақтауларда, адалбақан, шаңырақтың шеңберінде, босағаларда тігінен түсіріледі.

“Ағаш үндес” ою-өрнек мәңгі тіршілік, өмірдің жалғасы деген наным-сенімнен туған. “Ағаш мотиві” элементтері көбіне тілік, үшқырлы оймыштармен түсіріліп, түрлі-түсті боялған [11, 30 б.].

Өсімдік өрнегінің ағаш бұйымдарда кең таралған келесі бір түрі “сабақ” деп аталады. Бұл өрнек элементтері тігінен, көлденең түрінде симметриялы беріліп отырған. Кейде шиыршықталып, ұшында жаңа бүр жарып келе жатқан “жауқазын” бейнелі осы элементтерді Маңғыстаудағы қорымдарда “құлпы тас”, “сандық тас” беттерінде көруге болады [12, 165 с].

Өсімдік ою-өрнегінің тағы бір белгілі “гүл”. Гүл өрнегі жұкаяқтың негізгі бөлігінде ұшырасса, ал адалбақандардың көбіне бетінде бояумен ақ, сары түстермен беріліп отырған. Бұл ою-өрнек түрі ыдыс-аяқтарда молынан кездеседі. Бізге ұшырасқан екі қатарлы және аласа бедерлі оймышпен әшекейленген күбіндегі “жүрекше” өрнегі оның ернеуінде шауып түсірілген. Жалпы өсімдік тектес ою-өрнегі табиғат тынысын, қоршаған ортаны бейнелеген [13, 104 б.].

Қазақ халқының арасында кең таралған ою-өрнектің тағы бір түрі *космогониялық өрнек*. Шеберлер өз көркем өнер туындыларында аспан әлемімен тікелей байланыста болған. Жұлдыз, ай, күн элементтері наным-сенімге байланысты жол сілтеуші, ауа райын бағдарлаушы рөлін

атқарған.

Үй жиһаздарында "жұлдыз", "ай" элементтері бұйымның дәл ортасында беріліп отырған. Кейбір аймақтарда осындай ою-өрнектің "жұлдыз", "балға мен орақ" түрлері орын алған.

Үй жиһаздарында космогониялық ою-өрнектің "шұғыла", "бітпес", "төрт құлақ", "шимай" түрлері де кеңінен қолданылған. Әсіресе жарты ай, жұлдыз, күн символы ретінде, "дөңгелек" дүниенің төрт-тарабы ретінде "төртқұлақ" басым бейнеленеді.

Ортасында күннің нұр шашуы, жұлдыз, жарты ай белгілері бейнеленіп, сырт жағынан гүл жапырақтармен өрнектелген "шұғыла оюы" - өмір сүрудің қайнар көзі осылар деген ұғымды меңзейді.

Аталған ою-өрнектер үй жиһаздарында, ыдыс-аяқтарда бірнеше рет қайталанатын "ырғақ" заңдылығы сақталынып, тіпті кейде негігі сұлбаны екі-үш қайтара 1,3-1,5 см аралықта терең тілік оймышпен жүргізілген.

Сонымен, біз қорыта келе ағаш бұйымдарда ою-өрнектердің қалай орналасатынына кеңінен тоқталдық. Ағаш бұйымдарда ою-өрнек белгілі бір тәртіппен "сырмақ өрнегі", "текемет өрнегі", "тұс киіз" іспетті болып келеді.

Өкінішке орай, ою-өрнектің байырғы түрі бұзылып, көрші елдердің ою-өрнектерінің кейбір элементтері қолданыс аясында жүр. Қазіргі сән әлемінде ою-өрнекті бей-берекет, қалай болса солай ұлттық киімдерде қолдануда. Бұның өзі халқымыздың төл өнеріне қауіп төндіреді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Джанибеков У. *Культура казахского ремесла*. - Алма-Ата: Өнер, 1982. - С. 142.
2. Штернберг Л.Я. *Первобытная религия в свете этнографии*. - Иссл., статьи, лекции. Л.: Институт народов Севера, 1936. - С. 573 с.с илл.
3. Мириманов В.Б. *Первобытное и традиционное искусство*. - М.: Искусство, 1973. - С. 319 с. с илл.
4. Ванслов В.В. *Содержание и формы в искусстве*. М.: Искусство, 1956. - С. 371 с.
5. Басенов Т.К. *Прикладное искусство Казахстана*. - Алма-Ата: 1958. - 47 с.: илл. 29.
6. Шнейдер Е.Р. *Казахская орнаментика*. - Казаки. Антропологические очерки. Л., 1927. - С. 171.
7. Бекназаров Р.А. *Традиционное камнерезное искусство казахов*. - Дисс... канд. ист. наук. Алматы, 1998. - С. 159.
8. Қасиманов С. *Қазақ халқының қолөнері*. - Алматы: Қазақстан, 1995. - 240-б., суреттермен
9. Әбдігапрова Ұ.М. *Қазақтың ұлттық ою-өрнектері. (Оқу құрал)* - Алматы. Өнер. 1999. - 152 б.
10. Жәнібеков Ө. *Жолайырықта. Көкейкесті тақырыпқа сұқбат*. - Алматы: Рауан, 1995. - 112 б.
11. Қасиманов С. *Қазақ халқының қолөнері*. - Алматы: Қазақстан, 1995. - 240-б., суреттермен
12. Муканов М.С. *Казахская юрта*. - Алма-Ата: Қайнар, 1981. - С. 122.
13. Аджигалиев С.И. *Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана (на основе исследования малых форм)*. - Алматы: Ғылым, 1994- С. 249.:

References

1. Janibekov U. *Kul'tura kazahskogo remesla [Culture of Kazakh craft]*. - Alma-ata: Art, 1982. - p. 142 [in Russian].
2. Sternberg L.Y. *Pervobytnaya religiya v svete etnografii [Primitive religion in the light of ethnography]*. - L: Institute of the North Folks, 1936. - p. 573 [in Russian].
3. Mirirmanov V.B. *Pervobytnoe i tradicionnoe iskusstvo [Primitive and traditional art]*. - M: Art, 1973. - p. 319 [in Russian].
4. Vanslov V.V. *Soderzhanie i formy v iskusstve [Content and forms in art]*. - M: Art, 1956. - p. 371 [in Russian].
5. Basenov T.K. *Prikladnoe iskusstvo Kazahstana [Applied art of Kazakhstan]*. - Alma-ata, 1958. - p. 47 [in Russian].
6. Shneider E.R. *Kazahskaya ornamentika [Kazakh ornamentation]*. - Cossacks. Anthropological sketch. L, 1927. - p. 171 [in Russian].
7. Beknazarov R.A. *Tradicionnoe kamnereznoe iskusstvo kazahov [Traditional stone-cutting art of Kazakhs]*. - Dissertation, Almaty, 1998. - p. 159 [in Russian].
8. Kasimanov S. *Qazaq halqynyń qolóneri [Crafts of the Kazakh people]*. - Almaty: Kazakhstan, 1995. -

p.240. [in Kazakh].

9. *Abdigapparova U.M. Qazaqnyń ulttyq oıy-órnekteri [Kazakh national ornaments]. – Almaty: Art, 1999. – p. 152.[in Kazakh].*

10. *Zhanibekov O. Jolayryqta. Kókeikesti taqyrypqa suqbat [At the crossroads. Interview on a topical issue]. – Almaty: Rauan, 1995. – p.112.[in Kazakh].*

11. *Kasimanov S. Qazaq halqynyń qolóneri [Crafts of the Kazakh people]. – Almaty: Kazakhstan, 1995. – p.240[in Kazakh].*

12. *Mukanov M.S. Kazahskaya yurta [Kazakh yurt]. – Almaty: Kainar, 1981. – p. 122 [in Russian].*

13. *Ajigaliyev S.I. Genezis tradicionnoj pogrebal'no-kul'tovoj arhitektury Zapadnogo Kazahstana (na osnove issledovaniya malyh form) [The genesis of the traditional burial and cult architecture of Western Kazakhstan (based on the study of small forms)]. – Almaty: Science, 1994. – p. 249 [in Russian].*